

Welk rechtvaardig schoolpact voor de XXIste eeuw?

Philippe Van Parijs

Interventie op het Colloquium “50 jaar schoolpact”,
Brussel, Vlaams Parlement, 20 november 2008

in *Tijdschrift voor Onderwijsrecht en onderwijsbeleid* 10 (1-2), 2009, 40-43.

Het schoolpact was een geslaagd compromis dat een einde maakte aan een woelig tijdperk. In dat tijdperk vonden verschillende grote betogingen plaats, waaronder minstens één waar mijn vader aan deelnam. Ik was nog te jong, maar mijn zus mocht mee. En wat werd er op die betoging verteld, geschreeuwd, gescandeerd? Eén zinnetje volgens mijn zus, en dat was: “*Weg met Collard* (Léo Collard was de toenmalige minister voor onderwijs), *Collard no den abattoir*”. Dat klonk zo harmonieus, en maakte zo’n indruk op mij, dat ik het me nog een halve eeuw later herinner —met enige aarzeling, daar ik me toch moeilijk kan inbeelden hoe die duizenden christenen zo maar in het openbaar zo’n onchristelijke gevoelens durfden uit te drukken.

Ik werd hier echter niet uitgenodigd om een verdacht verslag uit te brengen over wat er vorige eeuw in onze samenleving gebeurd is, maar eerder — vermoed ik— omdat ik als politieke filosoof een visie verondersteld ben te hebben over wat er in deze eeuw met onze samenleving moet gebeuren om er een rechtvaardige samenleving van te maken. Een rechtvaardige samenleving is er niet alleen één waar geen enkele Collard in geen enkele abattoir geslacht wordt, maar ook, en wellicht vooral, een samenleving waarin het schoolsysteem zijn taak degelijk vervult, waarin een rechtvaardig schoolpact uitgewerkt is en nageleefd wordt.

Hoe moet zo’n pact eruit zien? Het moet, net zoals het vorige, een pact zijn dat twee objectieven nastreeft: tolerantie en solidariteit of, nauwkeuriger uitgedrukt, gelijk respect voor de verschillende levensbeschouwingen die in onze pluralistische samenleving naast elkaar aanwezig zijn en gelijke zorg voor de belangen van elk lid van die samenleving en, in het bijzonder, voor de levenskansen van elk kind dat in die samenleving opgroeit. Maar het moet die twee objectieven nastreven en verzoenen in een context waarin een aantal nieuwe uitdagingen zijn opgedoken. En om aan deze nieuwe uitdagingen aangepast te zijn zal het nieuwe schoolpact wel op een aantal punten sterk van het oude moeten afwijken.

Ik wil hier kort drie van die uitdagingen bespreken, en telkens schetsen in welke richting daar een aangepaste respons op kan (en niet kan) gevonden worden. Die uitdagingen hebben te maken met (1) de ontkerstening van ons land, (2) de islamisering van onze steden, en (3) de communautarisering van ons onderwijs.

A. Ontkerstening

U weet zeker dat de *Parti social chrétien* (P.S.C.) een paar jaar geleden het *Centre démocrate humaniste* (CdH) is geworden. U weet misschien dat de *Fédération des scouts catholiques* onlangs de *Fédération des scouts Baden Powell de Belgique* is geworden. U weet misschien ook dat de UCL binnenkort één universiteit wenst te vormen met drie kleinere Franstalige universiteiten (Notre-Dame-de-la-Paix in Namen, Saint-Louis in Brussel en FUCAM in Bergen) en dat er vorige maand een openbare oproep naar alle leden van het personeel van deze vier instellingen werd gezonden om te vragen dat de nieuwe universiteit eenvoudig “Université de Louvain” zou heten, een paar uren later gevolgd door een “tegen-oproep” die ervoor pleitte “catholique” of iets gelijkaardigste behouden. Het bleek dat meer dan vier keer meer leden van alle personeelscategorieën de eerste oproep ondertekenden dan de tweede. Bijgevolg is het nu m.i. niet alleen wenselijk, maar ook waarschijnlijk geworden dat de nieuwe gefusioneerde universiteit zonder de “C” zal ontstaan.¹

Deze voorbeelden betreffen allemaal Franstalig België. Maar de onderliggende trend is uiteraard even aanwezig in Vlaanderen, de laatste jaren zelfs op een sneller tempo dan in Wallonië, met name de ontkerstening van onze samenleving. Dit weerspiegelt zich onder meer in het feit dat praktiserende katholieken een steeds kleinere proportie vormen van de mensen die actief zijn binnen “katholieke” of “christelijke” universiteiten, scholen, partijen, vakbonden, mutualiteiten en andere organisaties. Hieruit is het verleidend af te leiden dat wij zo op de goede weg zijn naar de uitdoving van het centraal probleem waarop het schoolpact van 1958 een oplossing heeft bezorgd. En dit is zeker voor een stuk waar: de inkrimping van de werkelijke en gepercipieerde levensbeschouwelijke afstand maakt samenwerking tussen universiteiten, scholen, enz. van de verschillende netwerken in bepaalde opzichten gemakkelijker dan die ooit was.

Ik geloof echter — en velen met mij — dat er meerwaarde zit in het koesteren van sterke identiteiten — zoals die van onze grote universiteiten —, geworteld in tradities die uiteraard dynamisch geïnterpreteerd moeten worden, maar die verantwoordelijk blijven voor een deel van de inspiratie, van de motivatie, van het dynamisme van onze onderwijsinstellingen. Daarom geloof ik bijvoorbeeld dat het een ramp zou zijn geweest een grote “Université de la Communauté française de Belgique” op te richten, en dat het veel zinvoller is, zoals we het nu doen, de vier Franstalige universitaire instellingen van katholieke traditie in een groter en sterker “Louvain” onder te brengen. Daarom geloof ik ook, meer in het algemeen, in de zinvolheid van het overleven van de onderwijsnetwerken.

Maar — en hier ligt de nieuwe uitdaging — precies omwille van de secularisatie en de verzachting van de ideologische stellingen zal de mobiliteit en dus de concurrentie tussen de universiteiten en tussen de schoolnetwerken toenemen. Wanneer elk van de universiteiten of netwerken niet meer op zijn eigen kudde mag rekenen, wanneer tegelijkertijd elk voor zijn financiering afhangt van hoeveel schapen het in zijn schaafskooi lokt, dan mag men verwachten dat de commerciële rivaliteit de ideologische vijandigheid zal vervangen. Het economisch belangenconflict zal hopelijk vreedzamer

¹ Zie www.uclouvain.be/238857.html, waar de belangrijkste bijdragen tot het debat vermeld zijn, en waar uitgelegd wordt waarom "UCLouvain" toch (voorlopig) door de overheden gekozen werd..

zijn dan de hartstochten die die arme Collard *no den abattoir* wilden. *Le commerce adoucit les moeurs*, vond Montesquieu. Maar voor het nieuwe schoolpact wordt het zeker niet makkelijker om eerlijke competitievoorwaarden te definiëren en te behouden : denk maar aan de kwestie van de financiering van de schoolgebouwen, die ook cruciaal zal blijken in mijn discussie van de tweede uitdaging.

B. Islamisering

Het is geen simpele taak de intensiteit van de religieuze praktijk te meten wanneer het over verschillende godsdiensten gaat. Maar er hoeft niet lang gezocht te worden om indicatoren te vinden die aanduiden dat de islam, en niet meer het katholicisme, de meest gepraktiseerde godsdienst is in de hoofdstad van ons land. In combinatie met het schoolpact van 1958 zou de grondwettelijke bescherming van de vrijheid van het onderwijs ons moeten laten verwachten dat zich in Brussel, Antwerpen en Gent, en wellicht ook Mechelen, Ronse of Charleroi, naast het gesubsidieerde katholieke netwerk ook een gesubsidieerd moslimnetwerk zou ontwikkelen.

Dat is niet gebeurd. Waarom niet? Zeer eenvoudig: wegens de kost van de gebouwen. Tot nu toe bestaat er naar mijn weten slechts één enkele erkende moslimschool, gesubsidieerd en geïnspecteerd door de *Communauté française*, en gelegen in de tamelijk ongeschikte lagere vloeren van de Grote Moskee van het Brusselse Jubelpark.

De school zou zich graag willen uitbreiden, maar vindt geen geschikte ruimte voor een betaalbare prijs. En voor een eventuele nieuwe school is de uitdaging nog groter omdat het een paar jaren kan duren vooraleer de erkenningprocedure succesvol afloopt en de personeel- en werkingkosten door subsidies gedekt kunnen worden. Probeer maar een nieuwe school te stichten wanneer je op geen steun van een gemeente, congregatie of rijke ouders kan rekenen.

Zou het wenselijk zijn dat zich naast het katholiek en officieel netwerk een moslimnetwerk ontwikkelt? Absoluut niet. Hoezo? Volgt dit niet rechtstreeks uit het principe van gelijk respect voor de verschillende levensbeschouwingen en dus godsdiensten die nu aanwezig zijn in onze pluralistische bevolking? Binnen het kader van het oude schoolpact uiteraard. Maar men mag niet vergeten dat voor een rechtvaardig schoolpact een tweede principe even belangrijk is: gelijke zorg voor de levenskansen van elk kind. En wanneer rekening gehouden wordt met dit tweede principe verandert de komst en groei van de moslimgemeenschap in ons land iets fundamenteels. De correlatie tussen katholiek versus vrijzinnig en rijk versus arm is tegenwoordig redelijk zwak en is het in de Belgische geschiedenis altijd geweest. Maar de correlatie tussen moslim versus niet-moslim en arm versus rijk is nu in België zeer sterk en zal het vermoedelijk nog lang blijven.

Bijgevolg houdt de ontwikkeling van een islamitisch onderwijsnetwerk onvermijdelijk in dat de sociale polarisatie van de scholen nog scherper zou worden dan ze nu al is. En dit zou een ramp zijn. Want niets beïnvloedt meer de school- en levenskansen van een kind dan met wie hij of zij in de klas zit. De verdere ghettoïsering

van de scholen voor kinderen en jongeren van moslimafkomst zou daarom tot een versteviging leiden van de vicieuze cirkels waarin ze nu al verstrikt zijn.

Wat is de oplossing? Vanzelfsprekend dat leerlingen van moslimafkomst een volwaardige plaats kunnen vinden in de instellingen van de bestaande netwerken, van de kindertuin tot de doctoraatopleiding. Dit vergt dat de identiteiten van onze netwerken en universiteiten zo geherinterpreteerd worden, dat sommige van hun regels en praktijken zo hervormd worden dat leerlingen *en* leerkrachten van moslimafkomst — ook met een hoofddoek om hun haar — er zich even thuis moeten voelen als kinderen van katholieke of vrijzinnige afkomst. Dit is trouwens een van de redenen waarom de “catholique” van “Université catholique de Louvain” wegmoet.

C. Communautarisering

Ten derde en ten laatste het delicaatste, tenminste voor mij hier vandaag, als “francofoon” en wellicht enige “francofoon”, binnen de Brusselse wallen van het Vlaams Parlement. In deze vijftig jaar sinds het schoolpact is inderdaad nog iets anders gebeurd dat niet minder belangrijk is voor ons onderwerp dan de verdunning van het Belgisch katholicisme of de vestiging van een grote hoeveelheid moslims. En dat is natuurlijk het geleidelijk ontstaan van ons idiosyncratisch Belgisch federalisme met drie Gewesten bevoegd voor de meeste gedecentraliseerde materies en drie Gemeenschappen bevoegd voor persoonsgebonden materies, waarvan het onderwijs het leeuwendeel vormt.

Is die communautarisering van het onderwijs een goede zaak geweest? Zonder enige twijfel. Moet die in een nieuw rechtvaardig schoolpact, aangepast voor de XXIste eeuw, blijven bestaan? Neen. Wat? Moeten we terug naar het unitair “Belgique de Papa”? Absoluut niet. Het unitair Belgique de *Bon*-Papa is voorgoed achter de rug. Nu wordt het tijd om het bicommunautair Belgique de Papa achter ons te laten. Ik zou natuurlijk veel meer minuten nodig hebben dan degene waarover ik nu beschik om mensen die graag in dit gebouw komen zitten van deze stelling te overtuigen. Maar ik geloof dat steeds meer mensen met gezond verstand in dit land niet alleen beseffen dat onze federale staat een Copernicaanse revolutie nodig heeft, maar ook dat deze revolutie alleen kan slagen wanneer het resoluut van de drie Gewesten² de bouwstenen maakt van de federale constructie, en de twee grote Gemeenschappen tot samenwerkingsorganen tussen de Gewesten reduceert.

Dit zal slechts weinig betekenen voor Vlaanderen en zelfs voor Wallonië, maar is natuurlijk van massaal belang voor Brussel. Hoe kan men er bijvoorbeeld van dromen het Brussels Gewest voor zijn werkloosheid en voor zijn welvaart te responsabiliseren wanneer de Brusselse regering niets te zeggen heeft over het Brussels onderwijs? Op dit colloquium werd overtuigend beweerd — en niet door de minister zelf — dat het in Vlaanderen zinvol is gebleken de bevoegdheden voor onderwijs en voor tewerkstelling in de handen van dezelfde minister te plaatsen. In Brussel zitten die bevoegdheden niet alleen bij verschillende ministers doch zelfs bij drie verschillende regeringen, waarvan twee onder de controle van een grote meerderheid niet-Brusselaars. Om deze, maar ook

² Of de vier Gewesten, indien de Duitstalige Gemeenschap een Geweststatuut gegeven wordt: wellicht vijftien keer minder bevolkt dan het Brussels Gewest, maar toch vijf keer zo groot.

om veel andere redenen, ben ik ervan overtuigd dat we ons langzaam maar zeker in de richting van een eenvoudiger en efficiënter klassiek federalisme moeten bewegen, zullen bewegen en reeds bewegen, met als gevolg dat de Brusselse regering, net zoals de Vlaamse en de Waalse, de onderwijsbevoegdheden in handen zal mogen hebben en een meer coherent beleid zal kunnen voeren.

Ik zal hier niet pogen uit te leggen hoe dit er concreet zou kunnen uitzien. Maar om deze toekomstvisie voor u begrijpelijk te maken, minimaal verteerbaar en — wie weet? — zelfs realistisch, wil ik toch — zij het elliptisch — vijf belangrijke punten onderstrepen.

1. Het Brussels Nederlandstalig onderwijs is, gegeven de plaatselijke omstandigheden, een moedig project en een merkwaardig succes dat absoluut niet verknoeid mag worden door een regionalisering van de onderwijsbevoegdheden.
2. Het feit dat het Brussels Gewest, net als de andere twee Gewesten, bevoegd is voor mobiliteit impliceert geenszins dat de bussen van De Lijn er niet binnen mogen. Iets gelijkaardigs zou inzake onderwijs kunnen gelden.
3. Een van de centrale doelstellingen van het Brussels onderwijs zal moeten zijn dat de grote meerderheid van de jongeren die in Brussel opgroeien drietalig (Frans/ Nederlands/ Engels) worden, en niet slechts, zoals nu, een kleine minderheid van hen (veel minder dan in Vlaams Brabant, en zelfs minder dan in Waals Brabant). Vaardigheden in die drie talen zijn belangrijker dan elders in een stad die de officieel tweetalige hoofdstad van België is, omringd door officieel ééntalig Vlaanderen, en de hoofdstad geworden is van de steeds meer in het Engels functionerende Europese Unie. Om diezelfde redenen zou die veralgemeende drietaligheid er ook meer haalbaar moeten zijn dan elders. Om sociolinguïstische redenen mag men echter vermoeden dat die er alleen zal komen indien heel wat meer dan de huidige 16% van de Brusselaars het Nederlands als eerste schooltaal krijgt. En dit zal op zijn beurt nooit kunnen zolang de grote massa van het Brussels onderwijs door de Communauté française en niet door het Brussels Gewest beheerd wordt.
4. De grootste hindernis voor een serene, spanningvrije vestiging van de Europese instellingen en civiele maatschappij in Brussel is het dramatisch gebrek aan geschikte scholen, die ook geen ghettoscholen voor Eurocraten mogen blijven. Dit probleem kan alleen een realistische en duurzame oplossing krijgen indien het Brussels Gewest bevoegdheden inzake onderwijs krijgt en met open, door de Europese Unie medegesubsidieerde, basisscholen kan beginnen te experimenteren.
5. *Last but not least.* De hier geschetste toekomstvisie zou tot de dagdromen behoren indien we ons nog in een tijdperk bevonden — zoals in 1958, wanneer het schoolpact getekend werd, of in 1970 wanneer de Gemeenschappen ontstonden — waarin het de Brusselse kinderen van Vlaamse afkomst waren die naar Franstalige scholen gestuurd werden — ik bijvoorbeeld —, en niet zoals nu Franstalige gezinnen die voor hun kinderen Nederlandstalige scholen kiezen.

Een rechtvaardig schoolpact voor de XXIste eeuw moet ernstig het objectief van gelijke zorg voor de levenskansen van alle kinderen nastreven, niet alleen in Vlaanderen en in Wallonië, maar ook in Brussel, waar de bevolking jonger is, veel sneller groeit,

taalkundig en cultureel veel minder homogeen en sociaal veel ongelijker is dan in de andere twee Gewesten. Deze reusachtige uitdaging kan gemakkelijk in een gevaarlijke bedreiging in het hart van onze samenleving ontaarden. Om die met enige succeskans aan te pakken moet men ook op deze derde manier durven te innoveren en bereid zijn voor een veel radicaler herdenken van onze federale structuren dan een loutere vermagering van het federaal niveau.

Conclusie

Laat me even samenvatten.

1. In de laatste vijftig jaar is ons land gesecculariseerd. Dit zal niet tot het verdwijnen van de netwerken leiden maar — tenzij ingegrepen wordt — tot een verscherping van de competitie tussen hen.

2. In de laatste decennia is de proportie moslims in sommige van onze steden fors gestegen. Dit mag niet tot de ontwikkeling van een nieuw netwerk leiden, maar tot een wijziging van de identiteiten en praktijken van de bestaande netwerken en instellingen zodat islamitische leerlingen en leerkrachten er zich perfect thuis kunnen voelen.

3. Sinds het schoolpact werd getekend, werd ons onderwijs gecommunautariseerd. Dat was een onontbeerlijke stap. Nu moeten we een stap verder zetten door onderwijsbevoegdheden te regionaliseren, zodat alle drie deelstaten, niet alleen Vlaanderen en Wallonië, in staat worden gesteld binnen het federaal kader een coherent beleid te voeren, in het belang van de levenskansen van al onze kinderen.

Het zou me verbazen indien u akkoord ging met alles wat ik hier vertel. Maar mijn opdracht was niet mooie en vage uitspraken te doen waar ik moeiteloos applaus voor kon krijgen, maar eerder te zeggen wat ik echt geloof over hoe we verder moeten inzake onderwijs, in het licht van een opvatting over rechtvaardigheid die in grote trekken aanwezig was in het intelligent compromis dat het schoolpact is geweest.

Op dit gebied en op veel andere hebben we behoefte aan andere moedige, eerlijke, verstandige, zij het imperfecte vergelijken. Dit zal niet gebeuren door de *Dewinters* en de *Abou Jahjahs*, de *De Wevers* en de *Maingains*, zoals de *Collard* van vijftig jaar geleden, *no den abattoir* te jagen of te wensen. Dit zal slechts gebeuren als gevolg van de bereidheid om oprecht en redelijk met elkaar te praten, en vooral om naar elkaar aandachtig te luisteren.